

ABDULLA QODIRIYNING “O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDAGI LINGVOKULTUREMALARNING LEKSIKOGRAFIK TALQINI

Gulira’no Rashidova

mustaqil izlanuvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17383606>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida uchraydigan lingvokulturemalar leksikografik jihatdan tahlil qilinadi. Asardagi realiyalar, diniy-madaniy tushunchalar va frazeologik birliklarning lug‘aviy hamda konnotativ qatlamlari o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Qodiriy lingvokulturemalarni xalq madaniyatining ifodaviy vositasi sifatida mahorat bilan qo‘llagan va o‘z davrining milliy ruhini til orqali jonlantirgan.

Abstract. This thesis analyzes the linguocultural themes found in Abdulla Qodiriy's “O‘tkan kunlar” novel from a lexicographical perspective. The realities, religious-cultural concepts, and lexical and connotative layers of phraseological units in the work are studied. The results of the study show that Qodiriy skillfully used linguocultural themes as a means of expressing folk culture and revived the national spirit of his time through language.

Kalit so‘zlar: lingvokulturema, leksikografiya, realiya, madaniy semantika, Abdulla Qodiriy, “O‘tkan kunlar”.

Key words: linguokulturema, lexicography, reality, cultural, semantics, Abdulla Qodiriy, “O‘tkan kunlar”.

Til va madaniyat o‘zaro uzviy bog‘liq hodisalardir. Har bir xalqning milliy tafakkuri, urf-odati, qadriyati va tarixiy xotirasi uning tilida, ayniqsa badiiy adabiyotda yaqqol namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan **lingvokulturologiya** — tilda aks etgan madaniy ma’nolarni o‘rganuvchi fan sifatida bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi. Lingvokulturemalarda ma’noning ifodalanishi va kuchaytirilishi milliy-madaniy xususiyatlarning qiyoslanishi bilan uzviy bog‘liq tarzda kechadi. O‘zbek adabiyotining buyuk namoyandasi **Abdulla Qodiriy** o‘zining “O‘tkan kunlar” romani orqali o‘zbek xalqining tarixiy hayoti, urf-odatlari va madaniy qadriyatlarini badiiy til vositasida ifoda etgan. Ushbu asardagi lingvokulturemalarni **leksikografik tahlil qilish**, ya’ni ularning lug‘aviy, semantik va madaniy qatlamlarini aniqlash xalq tafakkuri va madaniyatini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tilshunoslikda lingvokulturema — bu tilda xalq madaniyatining izlarini o‘zida mujassam etgan til birligi bo‘lib, u realiya, frazeologizm, metafora, atama yoki marosimga oid so‘z shaklida namoyon bo‘ladi. Leksikografik talqin esa bunday birliklarning **lug‘aviy (denotativ)** va **madaniy (konnotativ)** ma’nolarini birgalikda ochib beradi. “O‘tkan kunlar” romanida XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi o‘zbek xalqining ijtimoiy-madaniy hayoti tildagi lingvokulturemalar orqali jonli aks ettiriladi. Har bir millat o‘zida ma’lum bir milliy an’analarni aks ettiradi. Ya’ni har bir xalqning, millatning o‘z milliy an’analari, urf-odatlari mavjud. Bu ma’noda har bir inson ana shu milliylikni o‘zida aks ettiruvchi muayyan madaniyat, til, tarix, adabiyotga aloqador bo‘ladi.

Ma’lumki, madaniyat tushunchalar sistemasi, muayyan xalqning hayot obrazi, milliy xarakter, milliy mentalitet sifatida keng etnografik mazmun kasb etadi. Quyida Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidan lingvokulturemalarning qay tarzda berilganligini ko‘rib o‘tamiz. Quyidagi birliklar bunga yaqqol misol bo‘ladi:

№	Lingvokulturema	Lug'aviy ma'nosi	Madaniy (konnotativ) ma'no	Talqin
1	Sarpo	Sovg'a sifatida beriladigan kiyim-bosh	To'y va marosim madaniyati belgisi	Hurmat va saxovat timsoli, ijtimoiy marosimning muhim elementi.
2	Kelin salom	Yangi kelinning marosimiy ta'zimi	Oila qadriyati, ehtirom, ayolning mavqeini bildiradi	Milliy axloqiy me'yorlarning ramzi sifatida qo'llaniladi.
3	Salla	Erkaklarning bosh kiyimi	Diniy mavqe, ijtimoiy tabaqa belgisi	Diniylik va erkaklik qiyofasining madaniy belgisi.
4	Chopon	Milliy ustki kiyim	Soddalik, milliylik, erkaklik timsoli	Oddiy xalq hayot tarzini ifodalovchi lingvokulturema.
5	Duo	Iltijo, Allohga murojaat	Ruhiy madaniyat, umid va ezgulik timsoli	Xalq e'tiqodida baraka va himoya ramzi sifatida qo'llanadi.

Bu birliklarning tahlili ularning **madaniy-semantik qatlamini** ochadi. “Sarpo”, “chopon”, “duo” kabi so'zlar faqat lug'aviy ma'no bilan cheklanmay, balki xalq hayotidagi urf-odat, ijtimoiy munosabat va qadriyatlar tizimini ham ifodalaydi. Lingvokulturemalarni leksikografik tahlil qilish orqali:

- o'zbek xalqining **madaniy konseptlari** (“baraka”, “hurmat”, “saxovat”, “duo”) aniqlanadi;

- badiiy matnda ishlatilgan so'zlarning **madaniy kodlari** ochiladi;
- o'zbek lug'atchiligi uchun **madaniy izohli lug'atlar** tuzish imkoniyati yaratiladi.

Masalan, “sarpo kiydirish”, “duo olmoq”, “to'y qilmoq” kabi birikmalar xalqning qadimiy urf-odatlari va ijtimoiy-madaniy qadriyatlarini til orqali mustahkam ifodalaydi.

Abdulla Qodiriyning “O'tkan kunlar” romanidagi lingvokulturemalar o'zbek xalqining madaniy merosini til orqali aks ettiruvchi badiiy kodlardir. Ularning leksikografik tahlili xalq tafakkurini anglash, madaniy konseptlarni ilmiy izohlash va milliy lug'atchilikni boyitishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Qodiriy asarlari nafaqat badiiy, balki lingvokulturologik tadqiqotlar uchun ham bebaho ilmiy material hisoblanadi. Shu bilan birga Abdulla Qodiriy ba'zan filolog olimlarga xos qimmatli adabiy-nazariy qarashlari bilan o'zbek adabiy tilining takomiliga xizmat qildi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

- Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2020.
- Karimov, M. Til va madaniyat munosabati. – Toshkent: Fan, 2017.
- G'anieva, M. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Universitet, 2019.
- Sharipov, Sh. O'zbek tili leksikografiyasi masalalari. – Toshkent: Navoiy universiteti, 2021.